

אייר התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

מצוות שמיטה ויובל והקשר ביניהם

לפרשת בהר

הנהוגה, וחשוב לא פחות - אין למכור אותם על מנת לעשות רווח.

אשר לפירות שגדלו בשנת שמיטה (יש להם "קדושת שביעית"): אסור להשתמש בהם לשימושים שאינם אכילה. על ירקות ופירות אדמה חל "איסור ספיחין", שהוא איסור לאכול ירקות שגדלו בשביעית, אף אם גדלו מעצמם. זאת מהחשש שאנשים יעברו על איסורי הזריעה בשביעית ויאמרו שהירקות גדלו מעצמם; מותר לקטוף מפירות האילן לפי הצורך, אך כאשר אין עוד פירות כאלה בשדה יש להפקיר גם את אלה שבבית, כך שלכל הציבור תהיה אפשרות שווה לזכות בהם; אין להוציא פירות שגדלו בשביעית מארץ ישראל לחו"ל.

שנת היובל היא השנה ה-50 בספירת השנים, שנת היובל נפתחת עם סיום שנת ה-49 (המהווה כשלעצמה שנת שמיטה). דיני השמיטה חלים גם בשנת היובל, ולא לה

1. החזרת הנחלאות לבעלים המקורים.
2. שחרור כל העבדים העבריים.

כאמור לעיל הציווי על השמיטה חוזר בכמה מקומות במקרא. בקצרה בספר שמות.

8. שמות כ"ג, י"ז-י"א:

"וְשֵׁשׁ שָׁנִים, תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ; וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמְטָנָה וְנִטְשָׁתָה"

9. ובהרחבה בספר ויקרא (כ"ה, ג'-ו'):

"שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶךְ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ; וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שֶׁבֶת שְׁבִתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שְׁבֶת לַיהוָה. שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכְרֶמֶךְ לֹא תִזְמַר; אֶת סְפִיחַ קִצִּירְךָ לֹא תִקְצוּר וְאֶת עֵנְבֵי נִזְיָרְךָ לֹא תִבְצַר. שְׁנַת שְׁבִתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ."

אין מקורות ברורים על קיום השמיטה והיובל בתקופת המקרא. לפי מסורת חז"ל, שנת השמיטה הראשונה הייתה השנה ה-21 לאחר כניסת עם ישראל לארץ.

הפרשה פותחת במצוות שמיטה.

1. ויקרא כ"ה ד:

וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, שְׁבֶת שְׁבִתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ ובמצוות יובל.

2. ויקרא כ"ה י:

יִוְבַל הוּא, שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה--תִּהְיֶה לְכֶם בהמשך באות מצוות איסור אונאה בקניית קרקע, איסור ריבית ונשך, איסור מכירה לצמיתות, דיני ממכר בית, דיני נחלת הלויים, איסור עשיית אלילים, פסל ומצבה, ועוד. הפרשה מסיימת במילים.

3. ויקרא כ"ו ב:

"אֶת-שְׁבִתַּתִּי תִשְׁמְרוּ, וּמִקְדָּשֵׁי תִירָאוּ אֲנִי ה'"

4. ורש"י מפרש:

"אני ה' נאמן לשלם שכר"

דיני השמיטה חוזרים ונשנים בשלושה חומשים: בשמות - הדגש הוא על עזרה ותמיכה באביונים.

5. שמות כ"ג יא:

"וּאִכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ"

בויקרא - הדגש הוא על שביתת האדמה.

6. ויקרא כ"ה ד:

"שבת שבתון יהיה לארץ"

בדברים - שמיטת הכספים.

7. דברים ט"ו ב:

"וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו"

בשמיטה וביובל, נמנעים מעבודת אדמה בארץ ישראל וכמו כן "נשמטים" (נמחקים) חובות (גם בחו"ל).

שנת השמיטה מתקיימת בכל שנה שביעית (ומכאן כינויה: "שביעית"). בשנה הנפתחת עם סיום ספירת שש שנים אסור לעשות כל עבודת אדמה, כולל זריעה, טיפול בצמחים לשם השבחתם וקצירה בדרך רגילה. פירות הארץ מופקרים לכל המעוניין, אך אין לקטוף אותם בדרך

כאמור, מאז חורבן הבית והיציאה לגלות היו דיני השמיטה להלכה בלבד, שכן כמעט לא היו עובדי אדמה יהודים בא"י. עם חידוש היישוב החקלאי היהודי בארץ החלו רבנים וחקלאים שומרי מצוות להתמודד עם הבעיות ההלכתיות והכלכליות הכרוכות בקיום מצוות השמיטה. לקראת שנת השמיטה של 1889 (תרמ"ט) התיר הרב יצחק אלחנן ספקטור למכור את האדמות שבידי היהודים לגויים למשך השנה כדי שיותר ליהודים לעבדן ולהשתכר כדי מחייתם; אך היו שחלקו על פסיקתו.

לקראת שנת השמיטה של 1910 (תר"ע) שוב התעוררה המחלוקת. הרב אברהם יצחק קוק עמד בראש המצדדים במכירת הקרקעות, נגדו עמדו ראשי היישוב הישן. הרבנות הראשית לישראל מסתמכת על היתר המכירה ומוכרת את הקרקעות בא"י לנוכרי לשנה, אך יש שאינם סומכים על ההיתר ומקפידים לקנות רק פירות וירקות שגידלו נוכרים או שגדלו בחו"ל.

היתר המכירה מסתמך גם הוא על העובדה כי לא רוב עם ישראל יושב בארצו. ערב יום העצמאות ה-68 למדינת ישראל, התפרסמו נתונים סטטיסטיים לגבי עם ישראל, ובין השאר עולה כי כ-48% מעם ישראל נמצאים כיום בארץ ישראל. בע"ה אנו מתקרבים למצב של "רוב תושביה עליה", דבר המחייב חשיבה מחודשת לגבי חישוב השנים.

חישוב היובלות והשמיטה

הגמרא בקידושין מביאה את דרשת רבי, הלומד מהפסוק "וזה דבר השמיטה שמוט" כי הכתוב משווה בין שתי שמיטות.

11. קידושין דף לח ע"ב:

"בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים." בתוספות מביאים מחלוקת בין רש"י ורבנו תם בדבר זהות שמיטת הקרקע ושמיטת הכספים שמזכיר רבי: לדעת רש"י, הכוונה לשתי השמיטות הנוהגות בשנת השביעית: השביתה מעבודות הקרקע ושמיטת החובות. רבנו תם, לעומתו, מפרש כי שמיטת קרקע הנה השבת הקרקעות לבעליהן המקוריים בשנת היובל, ואילו שמיטת כספים היא שם כללי לשנת השביעית. הן לשיתת רש"י הן לשיתת רבנו תם נראה ההיקש בין המצוות פשוט.

על פי רש"י, השנה השביעית מהווה יחידה אחת, ואם שמיטת הקרקע אינה נוהגת – גם שמיטת הכספים לא תנהג. לשיתת רבנו תם, ספירת שבע שנים שבע פעמים צריכה להביא בסופו של דבר לשנת החמישים, ואם אין שנת היובל נוהגת – גם הספירה שלפניה אינה נוהגת.

הציווי על היובל מופיע, בצמוד לציווי על השמיטה.

10. ויקרא, כ"ה, ח'-י"ג:

"וּסְפַרְתָּ לְךָ שִׁבְעַת שָׁנִים שְׁבַע שָׁנִים שְׁבַע פְּעָמִים. וְהָיוּ לְךָ יָמֵי שִׁבְעַת שָׁנִים תְּשַׁע וָאַרְבָּעִים שָׁנָה... וְקִדְשְׁתָּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וְקִרְאתָם דְּרוֹר בְּאַרְץ לְכָל-יִשְׂרָאֵל. יוֹבֵל הוּא תְהִיָּה לָכֶם... וּשְׁבַתְּם אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תֵּשְׁבוּ... לֹא תִזְרְעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת נִזְרֶיהָ; כִּי יוֹבֵל הוּא קֹדֶשׁ תְהִיָּה לָכֶם"

מהפסוקים לא ברור האם שנת היובל כשלעצמה פותחת את מניין השנים החדש, או שהמניין נפתח רק בשנה שלאחריה.

לכך יש משמעות רבה לקביעת מועד שנת השמיטה הבאה - האם היא תחול בתום שנת היובל + 5 שנים, או בתום שנת היובל + 6 שנים.

בפועל, ההכרעה בין שתי האופציות עדיין היא חסרת משמעות, שכן מצוות היובל לא חלה מאז ימי סוף בית ראשון, זאת לנוכח התנאי לתחולתה: ישיבת כל ישראל באדמת ארץ ישראל – מצב דברים שלא התרחש מאז התקופה האמורה.

עם ישראל נהג הקפדה יתרה על שנת השמיטה, וברוח זו עוצב הדיון ההלכתי המפותח והמורכב שנגע לסוגיה. במסגרת הדיון בדיני השמיטה בתקופת המשנה והתלמוד באה תקנת הפרוזבול של הלל הזקן. הרקע לתקנה היה הכלל הקובע כי בשנת שמיטה מתבטלים כל חובותיו הכספיים של בן ישראל כלפי רעהו.

בכלל מקראי זה, שילבה התורה איסור על הימנעות מלהלוות לעניים בקרוב השנה השביעית. אך נראה כי החשש של בני העם לכספם גבר על מורא תורה, ורבים מהם נמנעו מלהלוות לנצרכים בתקופה שקדמה לשנת השמיטה פן יאבד כספם. הלל, שזיהה את מצוקת העניים, קבע בתקנתו כי ההלוואות יעשו בתיווך בית דין, והחוב ייזקף לזכותו. מכיוון שבית הדין אינו מחויב במצוות שמיטה (החלה רק על יחידים), החוב לא היה נשמט בשנה השביעית. כך יכול מנגנון ההלוואות להמשיך לפעול בחודשים שקדמו לשנה השביעית ללא חשש לאיבוד הכסף.

עדויות מלמדות כי בתקופת בית שני הקפידו על שמיטת הקרקעות, למרות הקשיים הרבים שהיו כרוכים בכך. כך היה גם תחת שלטון רומי, אשר ככל הנראה הקל בדרך כלל את עומס המסים בשנת שמיטה. בשנים שלא ניתנו הקלות מצד השלטון, צמצמו מנהיגי העם את ההגבלות כדי לאפשר לעם להתפרנס גם בשמיטה.

ערכין ל"ב, ע"ב; ירושלמי, גטין פ"ד, ה"ג). מסורה זו אפשר לפרשה בשתי דרכים, שבטלו דיני יובלות ומצוות התלויות בהם, אבל לא פסקו למנות ליובלות כבראשונה, כדי לקדש שמיטים, והייתה תקופת היובל כוללת חמישים שנה, כדעת חכמים, וכך הבין הרמב"ם את הדברים.

שיטות החישוב והספירה השתנו במהלך הדורות. הספירה לפי התורה מהותית מהספירה בימינו. מדין תורה הספירה מתחילה רק לאחר ההתנחלות בארץ וזאת לאחר 14 שנה מהכניסה לארץ. מתקופה זו החלו לספור כאשר של שנה שביעית היא שנת שמיטה ולאחר כל שבע שמיטות, השנה החמישים היא שנת יובל. שנת יובל זה לא מחושבת במנין שנות השמיטה ולכן הספירה היא במחזורים של חמישים שנה הכוללים שבע שמיטות ויובל אחד.

15. נעקוב אחרי דברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פרק י:

א מצוות עשה לספור שנים שבע שבע, ולקדש שנת החמישים--שנאמר "וספרת לך, שבע שבתות שנים... וקידשתם, את שנת החמישים" (ויקרא כה, ח-י); ושתי מצוות אלו, מסורין לבית דין הגדול בלבד.

ב ומאימתי התחילו למנות: מאחר ארבע עשרה שנה משנכנסו לארץ--שנאמר "שש שנים תזרע שדך, ושש שנים תזמור כרמך" (ויקרא כה, ג), עד שיהיה כל אחד ואחד מכיר ארצו; ושבע שנים עשו בכיבוש הארץ, ושבע שנים בחילוק.

נמצאת אומר בשנת שלוש וחמש מאות ואלפיים מראש השנה שאחר מולד אדם הראשון, שהיא שנה שנייה ליצירה--התחילו למנות. ועשו שנת עשר וחמש מאות ואלפיים ליצירה, שהיא שנת אחת ועשרים משנכנסו לארץ--שמיטה; ומנו שבע שמיטות וקידשו שנת חמישים, שהיא שנת ארבע ושישים משנכנסו לארץ.

כן עושה הרמב"ם חישוב לפני מנין השנים המקובל: ג שבעה עשר יובלים מנו ישראל, משנכנסו לארץ ועד שיצאו; ושנה שיצאו בה, שחרב הבית בראשונה, מוצאי שביעית הייתה, ושנת שש ושלושים ביובל הייתה-- שארבע מאות שנה ועשר שנים, עמד בית ראשון.

בני ישראל שהו עד החורבן 850 שנה בארץ ומנו 17 יובלות ועוד 36 שנים.

כיון שחרב הבית, בטל מניין זה, משבטלה הארץ. ונשארה הארץ חרבה, שבעים שנה; ונבנה בית שני, וארבע מאות ועשרים עמד. ובשנה השביעית מבניינו, עלה עזרא והיא הביאה השנייה; ומשנה זו התחילו למנות מניין אחר. ועשו שנת שלוש עשרה לבניין בית שני שמיטה, ומנו שבע שמיטות וקידשו שנת

שיטה ייחודית מציג המאירי. לדעתו, שמיטת הקרקע שהזכיר רבי היא שנת היובל, ואילו שמיטת הכספים המוקשת לה הנה שמיטת כספים כפשוטה, לאמור: לא שנת השביעית כולה בטלה כאשר אין היובל נוהג (כפי שסבר רבנו תם), כי אם שמיטת החובות בלבד.

אך כאן עולה שאלה - מה טיב הקשר שקיים, לפי המאירי, בין השבת הקרקעות ביובל לבין שמיטת החובות בשנה השביעית?

אומר הרב ברוך וינטרוב, שלדעת המאירי מהוות שתי המצוות תשתית למערכת הכלכלית שמצווה העם היהודי לבנות בארצו. שתייהן נועדו לעצור את ריכוז הממון בידי מתי מעט, ולאפשר הזדמנות נוספת למי שגורלם הכלכלי לא שפר עליהם. כאשר עם ישראל יושב בארצו, והמערכת הכלכלית הזו מתקיימת, נוהגות שתי המצוות; וכאשר אין עם ישראל יושב בארצו - בטלות שתייהן

התורה מצווה על ספירת שנים לשמיטה וליובל (ויקרא כ"ה):

וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים, והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה וגו', וקדשתם את שנת החמישים שנה

החשבון של חכמים וחשבון בעל "סדר עולם":

מפשטם הפסוקים נראה, שהיו מונים שבע שמיטות שבע פעמים, שהן מ"ט שנה, ובשנת החמישים עשו יובל, ומהשנה שאחריה שבו למנות שמיטות כבתחילה.

12. זוהי דעת "חכמים" בנדרים (ס"א ע"א):

יובל אינו עולה למניין שבוע... שנת חמישים אתה מונה, ואי אתה מונה שנת חמישים ואחת

כלומר, אין נותנים לשנת היובל שני מניינים, לאמר אליה, שהיא שנת חמישים, ושהיא באותה שעה שנה ראשונה לשבוע שאחריה. זוהי גם שיטתו של בעל "סדר עולם" המזכיר בספרו שמיטים ויובלות בכמה מקומות, וחשבונותיו מוכיחים, שיש בין יובל לחברו חמישים שנה שלימות.

כנגד דעת "חכמים" עומדת דעתו של רב יהודה, האומר, לפי סגנון לשונו בברייתא.

13. רב יהודה, בברייתא (נדרים, שם):

"יובל עולה למניין שבוע"

14. ולפי סגנון מסדרי התלמוד (ר"ה ט, א; ערכין י"ב,

ב):

"עולה לכאן ולכאן".

כלומר, שנת היובל היא שנת החמישים ליובל שעבר ושנה ראשונה לשמיטה ביובל הבא. אבל בצד שתי שיטות אלה נמצאה עוד מסורת האומרת, כי משגלה שבת ראובן ושבת גד וחצי שבת המנשי בטלו יובלות (תורת כוהנים, פ' בהר;

חמישים, תחילת שש שנים של שבוע. וכן בכל יובל ויובל.

להשלמת ההסבר, הרמב"ם מביא שאכן שנת היובל לא נחשבת במניין שבע שנים הבאות לשמיטה, אלא היא שנה אקס-טריטוריאליה שעומדת מעל הזמן.

נעיר ששיטת הרמב"ם אינה השיטה היחידה לחישובי השנים, ולהלכה נקבע שאם השנה העברית מתחלקת בשבע הריהי שנת שמיטה ולכן שנת התשע"ה - 5775 היתה שנת שמיטה (תוצאת החילוק היא 825 ללא שארית)

לסיכום:

מפשוטם של דברים נראה, שהיו מונים שבע שמיטים שבע פעמים, שהן מ"ט שנה, ובשנת החמישים עשו יובל, ומשנה שאחריה שבו למנות שמיטים כבתחילה. ובאמת כך היא דעת "חכמים", שאמרו: יובל אינו עולה למניין שבוע (נדרים ס"א, א, ובמקומות אחרים) ואמרו עוד: שנת חמישים אתה מונה, ואי אתה מונה שנת חמישים ואחת (שם) - כלומר, אין נותנים לשנת היובל שני מניינים, לאמר אליה, שהיא שנת חמישים, ושהיא באותה שעה שנה ראשונה לשבוע שאחריה. בשיטה זו תפס גם בעל "סדר עולם" המזכיר בספרו שמיטים ויובלות בכמה מקומות, וחשבונותיו מוכיחים, שיש בין יובל לחברו חמישים שנה שלימות.

הלכות יובל נהגו רק בתקופת בית ראשון, וגם אז רק עד גלות שבטי עבר הירדן המזרחי. אמנם המשיכו לספור יובלות עד חורבן בית ראשון אולם דיני היובל לא נהגו מהתורה. בימי בית שני ספרו שמיטה ויובלות עד החורבן. לאחר חורבן בית שני מפסיקים לגמרי לספור יובלות וסופרים רק שנים לשמיטה.

חמישים; אף על פי שלא היה שם יובל בבית שני, מונין היו אותו כדי לקדש שמיטות.

בגלות לא ספרו שמיטות והספירה השנייה החלה רק לאחר עליית עזרא. דיני יובל לא היו נהוגים בימי בית שני אולם עדיין ספרו את היובל בשביל לשמור על חשבון שמיטות.

ד נמצאת למד שהשנה שחרב בה הבית באחרונה, שתחילתה מתשרי שאחר החורבן בשני חודשים, שהרי מתשרי הוא המניין לשמיטים וליובלות--אותה השנה מוצאי שביעית הייתה, ושנת חמש עשרה מן היובל התשיעי הייתה.

ולפי חשבון זה, שנה זו שהיא שנת אלף ומאה ושבע לחורבן, שהיא שנת שבע ושמונים ואלף וארבע מאות למניין שטרות, שהיא שנת שש ושלושים ותשע מאות וארבעת אלפים ליצירה--היא שנת שמיטה, והיא שנת אחת ועשרים מן היובל.

הרמב"ם ממשיך את הספירה עד לימיו לפי שיטה של ספירת 7 שמיטות ואז שנת יובל. זוהי ספירה תיאורטית בלבד ואינה נוהגת הלכה למעשה כפי שמסביר הרמב"ם בסעיף הבא:

ה אבל כל הגאונים אמרו שמסורת היא בידיהם איש מפי איש, שלא מנו באותן השבעים שנה שבין חורבן בית ראשון ובניין בית שני אלא שמיטות בלבד, בלא יובל; וכן משחרב באחרונה, לא מנו שנת חמישים אלא שבע שבע בלבד מתחילת שנת החורבן. וכן עולה מתלמוד עבודה זרה, כפי חשבון זה שהוא קבלה.

כאן נכנס קושי שהיווה מחלוקת בגמרא. הספירה של שמיטות לבד וספירה של שמיטות ויובלים היא שונה. כאשר סופרים יובל הרי שלאחר 49 שנה, שנת החמישים היא יובל, ואז מתחיל מחזור חדש של 49 שנה ושנת יובל (במאה שנה יהיו 14 שמיטות ושני יובלים). אולם אם סופרים רק שמיטות, אזי יש ב-98 שנה 14 שמיטות. לפי כל שיטה יהיו שנות שמיטה אחרות והדבר כמובן בלתי אפשרי. יש לבחור שיטת ספירה אחת אחידה ולנקוט לפיה ו שנת השמיטה ידועה היא ומפורסמת, אצל הגאונים ואנשי ארץ ישראל; וכולן לא מנו אלא לשני חורבן, משליכין אותן שבע שבע. ולפי חשבון זה תהי שנה זו, שהיא שנת שבע ומאה ואלף לחורבן, מוצאי שביעית. ועל זה אנו סומכין, וכפי חשבון זה אנו מורין לעניין מעשרות ושביעית והשמטת כספים--שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה, ובהן ראוי להיתלות.

ולכן למרות שניתן לספור יובלים, בפועל ספירה זו לא נוהגת (וגם תבלבל מאד) ולכן סופרים רק שמיטות, פעם בשבע שנים. ואת היובל לא סופרים כלל. ? שנת יובל אינה עולה ממניין שני השבוע--אלא שנת תשע וארבעים שמיטה, ושנת חמישים יובל; ושנת אחת